

عنوان: سیاست‌های نفتی و روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی

طیبه ادریسی^۱

چکیده

روابط ایران و ایتالیا از جمله مناسبات تاریخی و دیرپای ایران با کشورهای اروپایی است، که ریشه‌های آن به دوره‌های پیش از پهلوی بازمی‌گردد. در عصر معاصر، به‌ویژه در دوره پهلوی، ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گسترده‌ای یافت. این پژوهش با رویکردی تاریخی-تحلیلی و با اتکا به منابع اسنادی، به بررسی و تحلیل نقش نفت در روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی می‌پردازد. پرسش اصلی تحقیق آن است که نفت چه تأثیری بر شکل‌گیری، تداوم و گسترش روابط اقتصادی دو کشور در این دوره داشته است؟

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نفت به‌عنوان مهم‌ترین عامل اقتصادی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تعمیق مناسبات ایران و ایتالیا ایفا کرده است. در جریان ملی شدن صنعت نفت ایران به رهبری دکتر محمد مصدق و اعمال تحریم‌های شدید نفتی از سوی بریتانیا و متحدانش، ایتالیا از معدود کشورهایی بود که با وجود فشارهای بین‌المللی، به خرید نفت از ایران ادامه داد و بدین‌سان نقش مؤثری در کاهش فشارهای اقتصادی بر دولت ایران ایفا کرد. انعقاد قراردادهای نفتی میان شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های ایتالیایی، به‌ویژه قرارداد مشارکتی با شرکت «آجیب» وابسته به شرکت «انی»، نقطه عطفی در روابط اقتصادی دو کشور به شمار می‌آید؛ چرا که این قرارداد با افزایش سهم ایران به بیش از ۵۰ درصد از منافع، ساختار سنتی و ناعادلانه قراردادهای نفتی کنسرسیومی را به چالش کشید. نتایج تحقیق حاکی از آن است که همکاری‌های نفتی ایران و ایتالیا نه تنها به تحکیم روابط اقتصادی دوجانبه انجامید، بلکه زمینه‌ساز ارتقای جایگاه ایران در مذاکرات نفتی بین‌المللی و الگوسازی برای قراردادهای عادلانه‌تر با سایر شرکت‌های خارجی شد. در مجموع، می‌توان گفت که نفت در دوره محمدرضاشاه پهلوی، محور اصلی روابط اقتصادی ایران و ایتالیا بوده و تأثیر قابل‌توجهی بر تحولات اقتصادی و سیاسی ایران در این دوره بر جای گذاشته است.

کلید واژه‌ها: ایران، ایتالیا، روابط اقتصادی، نفت، محمدرضاشاه، پهلوی.

^۱ . دکتری تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه الزهرا تهران. tayebedrisi@yahoo.com

روابط ایران با کشورهای اروپایی همواره یکی از مؤلفه‌های مهم در شکل‌گیری سیاست خارجی و مناسبات اقتصادی ایران در دوره معاصر بوده است. در این میان، ایتالیا به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه، نیاز فزاینده به منابع انرژی، جایگاهی متمایز در مناسبات ایران با اروپا به خود اختصاص داده است. پیوندهای فرهنگی و اقتصادی میان ایران و سرزمین‌هایی که امروزه ایتالیا را تشکیل می‌دهند، از دوره‌های باستان و تعاملات ایران با امپراتوری روم آغاز شده و در دوره‌های اشکانی، ساسانی، صفوی و قاجار تداوم یافته است. این پیشینه تاریخی، بستر مناسبی برای توسعه روابط سیاسی و اقتصادی دو کشور در دوره پهلوی فراهم ساخت.

در دوره محمدرضا شاه پهلوی، هم‌زمان با تحولات ساختاری در اقتصاد ایران و افزایش اهمیت نفت در معادلات سیاسی و اقتصادی جهان، روابط ایران و ایتالیا وارد مرحله‌ای تازه شد. نفت به‌عنوان مهم‌ترین کالای راهبردی ایران، نقشی تعیین‌کننده در جهت‌دهی به مناسبات خارجی کشور ایفا می‌کرد و به یکی از اصلی‌ترین محورهای همکاری اقتصادی میان ایران و ایتالیا بدل شد. این اهمیت به‌ویژه در جریان ملی شدن صنعت نفت ایران و پیامدهای آن آشکار گردید؛ زمانی که دولت ایران به رهبری دکتر محمد مصدق با تحریم‌های گسترده نفتی از سوی بریتانیا و متحدانش مواجه شد. در چنین شرایطی، ایتالیا از معدود کشورهای اروپایی بود که با وجود فشارهای بین‌المللی، به خرید نفت ایران ادامه داد و از سیاست‌های نفتی دولت ایران حمایت کرد.

پس از کودتای ۱۳۳۲ ش، و انعقاد قرارداد کنسرسيوم، هرچند ساختار سنتی و ناعادلانه قراردادهای نفتی تا حدی بازتولید شد، اما تلاش ایران برای تنوع‌بخشی به شرکای نفتی خود ادامه یافت. در این چارچوب، انعقاد قرارداد مشارکتی میان ایران و شرکت «انی» ایتالیا به مدیریت انریکو ماتئی در سال ۱۳۳۶ ش/۱۹۵۷ م، نقطه عطفی در تاریخ روابط نفتی ایران محسوب می‌شود. این قرارداد با افزایش سهم ایران به ۷۵ درصد از منافع، نه‌تنها اصل تنصیف را به چالش کشید، بلکه الگویی نوین برای قراردادهای نفتی بعدی ایجاد کرد و نقش مهمی در تضعیف انحصار کارتل‌های بزرگ نفتی ایفا نمود.

از این‌رو، بررسی روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضا شاه پهلوی، به‌ویژه با تأکید بر مسئله نفت، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا این روابط نه تنها بر ساختار اقتصادی ایران و میزان درآمدهای نفتی تأثیر گذاشت، بلکه جایگاه ایران را در مذاکرات نفتی بین‌المللی و تعامل با قدرتهای اقتصادی جهان نیز دگرگون ساخت. پژوهش حاضر با رویکرد تاریخی-تحلیلی و بر پایه اسناد تاریخی، در پی آن است تا نقش نفت را در شکل‌گیری و تحول روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضا شاه پهلوی بررسی کرده و پیامدهای این مناسبات را بر اوضاع اقتصادی ایران تحلیل نماید.

در دوره محمدرضاشاه پهلوی، اقتصاد ایران به شدت تحت تأثیر درآمدهای نفتی و مناسبات بین‌المللی ناشی از آن قرار داشت. ملی شدن صنعت نفت و پیامدهای سیاسی و اقتصادی آن، ایران را وارد مرحله‌ای تازه از تعامل و تقابل با قدرتهای جهانی کرد. در این میان، اگرچه نقش قدرتهای بزرگ نفتی مانند بریتانیا و ایالات متحده در مطالعات تاریخی و اقتصادی به‌طور گسترده بررسی شده است، اما نقش کشورهای اروپایی مستقل‌تر، از جمله ایتالیا، در تحولات نفتی و اقتصادی ایران کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است.

ایتالیا به‌عنوان کشوری صنعتی با نیاز روزافزون به انرژی، در جریان تحریم‌های نفتی ایران پس از ملی شدن صنعت نفت، رویکردی متفاوت از قدرتهای مسلط اتخاذ کرد و با خرید نفت ایران، به یکی از معدود شرکای اقتصادی فعال ایران در آن مقطع تبدیل شد. این همکاری‌ها در سال‌های بعد و به‌ویژه با انعقاد قرارداد مشارکتی میان ایران و شرکت «انی» ایتالیا در سال ۱۳۳۶ش/۱۹۵۷م، وارد مرحله‌ای نوین شد؛ قراردادی که با افزایش سهم ایران از منافع و شکستن اصل تنصیف، ساختار سنتی قراردادهای نفتی را به چالش کشید و الگویی تازه برای روابط نفتی ایران با شرکتهای خارجی فراهم آورد.

مسئله اصلی این پژوهش آن است که روابط اقتصادی ایران و ایتالیا، به‌ویژه در حوزه نفت، چه تأثیری بر تحولات اقتصادی ایران در دوره محمدرضاشاه پهلوی داشته و این مناسبات تا چه اندازه توانسته‌اند جایگاه ایران را در نظام بین‌المللی نفت و در برابر انحصار شرکتهای بزرگ نفتی تقویت کنند. بررسی این مسئله می‌تواند به درک دقیق‌تری از سیاست تنوع‌بخشی شرکای اقتصادی ایران و نقش کشورهای غیرهژمونیک در اقتصاد نفتی ایران منجر شود.

اهداف پژوهش

هدف کلی

تحلیل روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی و بررسی تأثیر این روابط، با تأکید بر مسئله نفت، بر تحولات اقتصادی ایران.

اهداف جزئی

۱. بررسی پیشینه و روند شکل‌گیری روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی؛
۲. تحلیل نقش ایتالیا در حمایت از ایران در جریان ملی شدن صنعت نفت؛
۳. تبیین جایگاه قراردادهای نفتی ایران و ایتالیا، به‌ویژه قرارداد شرکت «انی» و تشکیل شرکت سیریپ؛
۴. بررسی تأثیر قراردادهای نفتی ایران و ایتالیا بر افزایش سهم ایران از منافع نفتی؛

۵. تحلیل نقش این همکاری‌ها در تضعیف انحصار شرکت‌های بزرگ نفتی و الگوسازی برای قراردادهای بعدی ایران؛

۶. ارزیابی پیامدهای اقتصادی روابط ایران و ایتالیا بر اقتصاد نفت‌محور ایران در دوره محمدرضاشاه پهلوی.

پرسش‌های پژوهش

پرسش اصلی

روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی، با تأکید بر نفت، چه تأثیری بر تحولات اقتصادی ایران داشته است؟

پرسش‌های فرعی

۱. روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی، چگونه شکل گرفت و چه مراحل را طی کرد؟
۲. نقش ایتالیا در دوران ملی شدن صنعت نفت ایران چه بود و چه انگیزه‌هایی در پس این رویکرد قرار داشت؟
۳. قرارداد مشارکتی ایران و شرکت «انی» ایتالیا چه ویژگی‌هایی داشت و چه تفاوتی با قراردادهای نفتی پیشین ایجاد کرد؟
۴. روابط نفتی ایران و ایتالیا چه نقشی در کاهش وابستگی ایران به کارتل‌های بزرگ نفتی ایفا کرد؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. به نظر می‌رسد روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی، به‌ویژه در حوزه نفت، نقش مؤثری در بهبود موقعیت اقتصادی ایران و افزایش سهم آن از منافع نفتی ایفا کرده باشد.
۲. به نظر می‌رسد حمایت ایتالیا از ایران در جریان ملی شدن صنعت نفت، ناشی از نیاز این کشور به منابع انرژی و تمایل به شکستن انحصار شرکت‌های بزرگ نفتی بوده است.
۳. به نظر می‌رسد قرارداد مشارکتی ایران و شرکت «انی» ایتالیا با افزایش سهم ایران به ۷۵ درصد، الگویی نوین برای قراردادهای نفتی بعدی ایران فراهم کرده و زمینه تضعیف اصل تنصیف را ایجاد کرده باشد.
۴. به نظر می‌رسد گسترش روابط نفتی با ایتالیا به سیاست تنوع‌بخشی شرکای اقتصادی ایران در دوره محمدرضاشاه پهلوی کمک کرده باشد.

تعامل اقتصادی ایران و ایتالیا در ادوار مختلف تاریخ

ایتالیا برای ایران یکی از مهمترین کشورهای دنیا از لحاظ اقتصادی محسوب می شود، کافی است که نگاهی بیندازیم به موقعیت جغرافیایی این کشور؛ سرزمین چکمه از طریق خشکی با چهار کشور اتریش، فرانسه، اسلوانی و سوئیس و از طریق آب با آلبانی، یونان، تونس و کرواسی همسایه است. موقعیت جغرافیایی ایتالیا سبب شده تا این کشور حد واسط سه حوزه اقلیمی اروپا، آفریقا و مدیترانه باشد. به لحاظ تقسیمات کشوری، ایتالیا دارای ۲۰ ناحیه به اضافه سیسیل و ساردیناست و از این حیث به اسپانیا شباهت دارد که شمال آن توسعه یافته است و هر چه به سمت جنوب حرکت می کنیم، توسعه یافتگی آن کمتر می شود. اما پیشینه روابط ایران و ایتالیا به دوره ناصرالدین شاه قاجار برمی گردد. ایران و ایتالیا از جمله کشورهای هستند که سابقه تاریخی-تمدنی قابل توجهی دارند، اسناد تاریخی موجود نیز بیانگر خاستگاه های مشترک اقوام این دو کشور است. به عنوان مثال: آیین مهر از ایران به رم رفت و طرفداران زیادی پیدا کرد. در زمان پارتیان به دلیل قرارگرفتن ایران در مسیر بازرگانی تجار رم و چین، ایران در مبادلات فرهنگی نقش مهمی ایفا کرد. ری، همدان و شاهرود از جمله شهرهایی بودند که بازرگانان رم از آن عبور می کردند. در زمان ساسانیان نیز مبادلات فرهنگی میان مراکز علمی دو کشور اهمیت بیشتری یافت و بهره گیری از استادان یونان و روم در دانشگاه جندی شاپور نمونه بارزی از این دست است. پس از سقوط دو امپراتوری ایران و رم رابطه فرهنگی بین ایران و ایتالیای باستان خیلی زودتر از سایر کشورهای کنونی اروپا آغاز شد. (رستمی، ۱۳۹۷: ۸)

در دوران صفویه، شاه عباس اول در مدت بیش از چهار دهه حکومت خویش سعی کرد تا با دولت ونیز رابطه ای دوستانه برقرار کند. او حسنعلی بیک بیات، آنتونی شرلی و اسدبیک را بدین منظور روانه ونیز کرد و اگرچه انعقاد قرارداد سیاسی میسر نشد، اما روابط بازرگانی و تجاری در زمینه کالا و اسلحه به طور قابل ملاحظه ای جریان داشت. بازرگانانی که از ایران به ونیز می رفتند در قبال فروش ابریشم و دیگر محصولات ایرانی، علاوه بر سلاح های جنگی، مرواریدهای بدلی، آینه های گوناگون، عینک، تسبیح های شیشه ای، کهربا، مرجان، شیشه های انگلیسی برای در و پنجره و همچنین پارچه های ابریشمی زربفت به ایران وارد می کردند. به دنبال گسترش روابط تجاری و سیاسی ایران با سایر کشورها و برقراری امنیت، سیاحان فراوانی به ایران سفر کردند که در میان آنها چندین سیاح ونیزی حضور داشتند. (رستمی، همان، ۹)

در خصوص روابط ایران در عهد ناصری نیز باید گفت؛ نخستین موافقت نامه تجاری رسمی ایران و ایتالیا در سفر ناصرالدین شاه به اروپا در محلی به نام ساردینا به امضاء رسید. در این دوران به دلیل حضور چشمگیر بازرگانان، افسران، سفرنامه نویسان و هنرمندان (عکاسان) روابط ایران و ایتالیا بیش از پیش گسترش یافت. فوکه تی از جمله معلمان نظامی بود که وارد خدمت ایران شد. (ازغندی، ۱۳۹۲: ۴۳۵) آنتوجانکسی، لویچی مونتابونه نیز از هنرمندان و عکاسانی هستند که در این دوره به ایران آمدند و از آثار مهم تاریخی ایران عکسبرداری کردند. از جمله سفرنامه نویسان ایتالیایی این دوره، کارولاسرنا است که همزمان با سی امین

سال سلطنت ناصرالدین شاه به ایران آمد و در بهار ۱۸۷۸ م. ایران را ترک کرد. سفرنامه او حاوی موضوعاتی در خصوص جریان‌های سیاسی و اجتماعی از جمله: شرح حال زنان ایرانی است. (موحد، ۱۳۵۷: ۷۰)

ناصرالدین شاه طی سفر خود به اروپا در ساردینا توقف کرد و در آنجا یک موافقتنامه تجاری به امضا رساند. مدتی پس از آن، قرارداد مودت بین دو کشور به امضا رسید. به طور کلی، روابط ایران و ایتالیا بیش از یک قرن قدمت دارد. در طول این مدت، ایران ۴۶ سفیر و کاردار به ایتالیا اعزام کرده و دولت ایتالیا نیز تقریباً به همین تعداد نماینده عالی رتبه سیاسی در ایران داشته است. روابط دیپلماتیک بین ما و آنها همواره برقرار بوده است. تعداد زیادی موافقتنامه‌های تجاری، اقتصادی، امنیتی، فرهنگی در طول سال‌های گذشته با ایتالیا به امضا رسیده است. قسمت اعظم موافقتنامه‌ها قبل از انقلاب به امضا رسید. (ازغندی، همان، ۴۳۷)

به لحاظ تاریخی، قدمت روابط ایران با منطقه‌ای که اینک دولت ایتالیا را تشکیل می‌دهد به دوره اشکانی برمی‌گردد. در این زمان امپراتوری ایران با ونیز روابط تجاری برقرار کرد. امروزه، در ونیز، ایران‌شناسان زیادی وجود دارند و باقیمانده آثار ایرانی نیز در آنجا به وفور یافت می‌شود. اما در طول این سال‌ها نیز، ایتالیا یکی از مشتریان پروپا قرص نفت ایران بوده است. طی سالیان گذشته، ایران سومین شریک نفتی ایتالیا محسوب می‌شد. ایتالیا وابستگی زیادی به نفت دارد. از آنجا که طی سال‌های اخیر، مقامات این کشور در پی این بوده‌اند تا منابع تأمین انرژی خود را متنوع کنند، نفت ایران همواره یکی از گزینه‌های ثابت در سبد انرژی کشور ایتالیا محسوب می‌شده است.

روابط سیاسی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی

همانطور که در ابتدا به آن اشاره شد، روابط سیاسی ایران و ایتالیا از سابقه‌ی تاریخی طولانی برخوردار می‌باشد که در دوره قاجار و بویژه دوره پهلوی این روابط نزدیک‌تر و دوستانه‌تر شد. اما در ابتدای دوره پهلوی و در جریان جنگ جهانی دوم، به دلیل حضور ایتالیا در جبهه‌ی محور، پس از اشغال ایران توسط متفقین این روابط برای یک برهه‌ی زمانی کوتاه قطع گردید و پس از پایان جنگ جهانی دوم این روابط بین دو کشور از سر گرفته شد. پس از شکست آلمان و پایان جنگ، روابط ایران و ایتالیا در تیر ماه ۱۳۲۵ ش، دوباره برقرار شد. (ازغندی، همان، ۴۴۰) پس از برقراری مجدد روابط ایران و ایتالیا در دوره پهلوی دوم، دولت ایتالیا تمام تلاش خود را نمود که از طریق این روابط به تأمین منابع کشور خود از طریق ایران اقدام نماید. پیرو همین امر در جریان اعلام طرح ملی شدن صنعت نفت از سوی دکتر مصدق، از این طرح و حتی دولت مصدق با جدیت تمام حمایت و پشتیبانی نمود. (فیاضی، ۱۳۹۱: ۸۲)

ایتالیا با از سرگیری روابط خود با ایران، قراردادهایی با این کشور منعقد نمود که برای آنها از اهمیت بسیاری برخوردار بود. عهدنامه‌ی مودت اولین عهدنامه پس از برقراری دوباره این روابط بود. این عهدنامه در یک مقدمه و شش ماده، در سال ۱۳۲۹ ش/۱۹۵۰ م، در تهران بین ایران و ایتالیا در زمان نخست‌وزیری علی

رزم‌آرا به امضا رسید. این قرارداد بیشتر بر همکاری‌های فرهنگی بین دو کشور تأکید داشت. همچنین روابط دیپلماسی و کنسولی، تسهیل در امور مبادلات فرهنگی، علمی و هنری، حل مسالمت‌آمیز اختلافات احتمالی از طریق سیاسی را در بر می‌گرفت. (ساکما، ۱۳-۱۵۱۴۴-۲۴۰) دولت ایتالیا پس از تأیید این عهدنامه از سوی ایران، دومین قرارداد همکاری خود را با ایران در زمینه‌ی تجارت و اقامت و دریانوردی در سال ۱۳۳۳ ش. منعقد کرد. به موجب این قرارداد، طرفین تعهد کردند روابط اقتصادی و بازرگانی و دریانوردی دو کشور را تحکیم کنند. همچنین طبق این قرارداد، مسافرت و اقامت اتباع دو کشور به خاک یکدیگر آزاد بود و می‌توانستند از حقوق و مزایای اتباع کشورهای کامله‌الوداد برخوردار باشند. (ازغندی، همان، ۴۴۲)

ایران و ایتالیا در کنار روابط سیاسی گسترده و دوستانه، روابط فرهنگی بسیار قوی نیز داشتند. که برای نمونه میتوان به؛ انعقاد قراردادهای فرهنگی مهم و بسیار بین ایران از سوی وزارت فرهنگ با دولت ایتالیا اشاره نمود. این قراردادها در زمینه‌های فرهنگی مختلفی منعقد میشد که نمونه‌ی آن؛ استخدام معلم موسیقی از ایتالیا و همچنین مرمت و رسیدگی به آثار و ابنیه‌ی باستانی ایران را میتوان نامبرد. (ساکما، ۲۳-۲۴۰-۱۵۱۴۴)

روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره پهلوی

کشور ایتالیا علاوه بر همکاری گسترده سیاسی و فرهنگی، در زمینه‌های اقتصادی نیز با ایران روابط تنگاتنگ و ویژه‌ای داشت. از لحاظ اقتصادی ایران و ایتالیا در زمینه‌های مختلفی به همکاری می‌پرداختند که از تجارت پنبه گرفته تا خرید نفت و فرآورده‌های نفتی به همکاری می‌پرداختند. دولت ایتالیا حتی در سخت‌ترین شرایط اقتصادی ایران در زمان دولت دکتر محمد مصدق، که توسط دولت انگلیس تحریم‌های بسیار سخت و طاقت‌فرسایی شده بود، از ایران حمایت نموده و در واقع اولین کشوری بود که در زمان تحریم ایران از این کشور نفت خریداری کرد.

مسئله تجارت پنبه در دوره پهلوی یکی از دغدغه‌های اصلی دولت بود. چون از قبل صادر نمودن آن سود کلانی بدست دولت می‌افتاد. اما در اواخر دهه‌ی ۲۰ شمسی سطح کشت پنبه بسیار تنزل پیدا کرده بود. (ساکما، ۲۶-۱۵۱۴۴-۲۴۰) سازمان برنامه شرکتی برای توسعه و اصلاح کشت پنبه تشکیل داد. اما سازمان گرچه پنبه‌ها را از کشاورزان به قیمت پایین می‌خرید، از رساندن پنبه به کارخانه‌های داخلی خودداری می‌کرد. در سال ۱۳۲۹ ش. شرکتی ایتالیایی با شرکت سهامی «توسعه و اصلاح کشت پنبه»، وابسته به سازمان برنامه و بودجه معامله کرد، اما این معامله مورد انتقاد جرائد و مطبوعات وقت قرار گرفت. زیرا انجام این معامله و امضاء قرارداد پنبه با شرکت ایتالیایی موجب چندین میلیون خسارت میشد و این قرارداد باید لغو می‌گردید. (فیاضی، همان، ۴۰)

سازمان برنامه و بودجه به جدول نرخ‌های بانک ملی و دریافت نوسانات پنبه در سال ۱۳۲۹ ش. نشان داد که باز هم خسارت و ضرری وارد نشده است، (ذوقی، ۱۳۷۴: ۵۹) اما نظر دولت این بود که سازمان برنامه، کارخانه‌های داخلی را در شرایط تضییق قرار ندهد و به همین سبب به معامله‌ی پنبه با ایتالیا اعتراض کردند. اما دولت ایتالیا باز هم به دولت ایران و برخی از تجار پیشنهاد داد که حاضر است پنبه‌ی خام دریافت کند و در ازای آن پارچه بدهد تا بتواند مزد کارگران خود را بپردازد. (ساکما، ۹۶-۱۶۱۱۸-۲۴۰)

در کنار صادرات پنبه به ایتالیا، یکی از اساسی‌ترین مورد که در ایتالیا هم خیلی طرفدار داشت، صادر کردن تریاک و خشخاش از ایران به این کشور بود. خشخاش و تریاک، گرچه در دهه‌ی ۲۰ ش. برای ایران ارزآوری داشت، اما دولت در این دهه کوشید از کشت خشخاش جلوگیری کند. ایتالیا از جمله کشورهایی بود که ایران، خشخاش و تریاک به آن صادر می‌کرد و از دیگر کشورهایی که تریاک به آنها صادر میشد، شامل: آمریکا، بلژیک، فرانسه، اسپانیا و هندوستان بودند. نیمی از صادرات به این کشورها قانونی و نیمی دیگر قاچاق بود، اما بازهم از این طریق ارز وارد کشور میشد و نمایندگان معتقد بودند که جلوگیری از کشت خشخاش و تریاک باعث می‌شود که به اقتصاد ایران از ورود ارز آسیب وارد شود. (ساکما، ۲۸-۱۵۱۴۴-۲۴۰)

باتوجه به مطالب بیان شده میتوان گفت که ایتالیا از لحاظ اقتصادی در زمینه‌های مختلفی با ایران همکاری نموده و قراردادهایی را به امضاء رساندند که علاوه بر ایران سود فراوانی نیز نصیب ایتالیا میشد. اما یکی از اساسی‌ترین همکاری‌ها و تجارت‌هایی که بین ایران و ایتالیا در دوره پهلوی بسیار پررنگ بود، در زمینه‌ی قراردادها و تجارت‌های نفتی و فرآورده‌های نفتی بود.

قراردادهای نفتی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی

در دوره محمدرضاشاه پهلوی و همزمان با نخست وزیری دکتر محمد مصدق، ایران یک تحول بزرگی را تجربه نمود که این تحول تأثیر قابل ملاحظه‌ای برای یک دوره‌ی زمانی کوتاه بر اوضاع اقتصادی و بخصوص جایگاه سیاسی ایران در بین کشورهای اروپایی در آن برهه‌ی زمانی مورد بحث داشت. دکتر مصدق طرح ملی شدن صنعت نفت ایران را در مجلس مطرح نمود و با یکسری مخالفت‌های داخلی و بویژه خارجی از سوی دولت انگلیس که از قبل فروش نفت ایران سود هنگفتی بدست می‌آورد، مواجه شد. دکتر مصدق علیرغم مخالفت‌ها و سنگ‌اندازی‌های فراوان داخلی و خارجی، موفق به اجرایی نمودن این طرح و اخراج انگلیسی‌ها از صنعت نفت ایران شد. قاعدتاً دولت انگلیس که بزرگترین منبع مالی خود را از دست داده بود، با اعمال تحریم‌های بسیار سنگین و طاقت‌فرسا سعی نمود که دولت مصدق را با این حربه از نظر اقتصادی

مجدداً به خود وابسته نماید. حتی از فروش نفت ایران در بازارهای جهانی جلوگیری و سایر کشورها را از خرید نفت ایران منع کرد. (ساکما، ۲۹-۱۵۱۴۴-۲۴۰)

در این بین کشورهایایی بودند که علیرغم تحریم‌ها و تهدیدهای فراوان از سوی دولت انگلیس و همچنین آمریکا، همکاری خود را با دولت مصدق ادامه داده و حتی برخی مانند کشور ایتالیا این روابط اقتصادی خود را با دولت مصدق دو صد چندان نمودند. دولت ایتالیا از جمله اولین کشورهایایی بود که در جریان تحریم‌های نفتی سنگین انگلیس، از خریداران نفت ایران بود. ایتالیا همچنین قراردادهایی نیز با ایران در این زمینه به امضاء رساند. (ازغندی، همان، ۴۴۱)

از تیر ۱۳۳۱ ش. وضع اقتصادی ایران رو به سختی و وخامت گذاشت. قبل از این تاریخ، دولت ایران حاضر بود در قیمت نفت به خریداران تخفیف بدهد و این تخفیف در چند مورد به صدی پنجاه یا نصف بهای نفت در خلیج فارس تنزل داده شد. به علاوه، دولت ایران حاضر بود که تحویل نفت را تضمین کند تا خریداران با اطمینان وارد معامله شوند. در بهمن ماه ۱۳۳۰ ش. شرکت ملی نفت ایران قراردادی با مدیر شرکت اپیم^۱ ایتالیا منعقد کرد. (ساکما، ۹۷-۱۶۱۱۸-۲۴۰) طبق این قرارداد، این شرکت در سال ۱۹۵۲ م. ۴۰۰/۰۰۰ تن و از آن سال به بعد تا ۱۰ سال ۲/۰۰۰/۰۰۰ تن نفت از ایران خریداری می‌کرد. اولین کشتی شرکت اپیم برای حمل نفت در بندر عدن توقیف شد. (ساکما، ۴۰-۱۶۱۱۸-۲۴۰) شرکت ایتالیایی دیگری به نام شرکت سوپور^۲ قرارداد خرید مقادیر عمده‌ی نفت با شرکت ملی ایران منعقد کرد و از طریق اولین کشتی آن شرکت در دی ماه ۱۳۳۱ ش. ۵۰۰۰ تن نفت صادر شد و بعد از آن هم، کشتی‌های شرکت برای حمل نفت به ایران می‌آمدند. (ساکما، ۳۱-۱۵۱۴۴-۲۴۰) شرکت نفت ایران و انگلیس نسبت به صادرات مذکور، در محاکم ایتالیا علیه شرکت سوپور اقامه‌ی دعوی کرد، اما توفیقی نیافت. چندی بعد، شرکت سوپور قرارداد خود را با شرکت ملی نفت ایران توسعه داد و بنا بر قرارداد تهاتری، پول به مصرف خرید کالاهای ایتالیایی می‌رسید. (فاتح، ۱۳۳۵: ۶۴۷)

قرارداد نفتی میان ایران و ایتالیا، عمده‌ترین قرارداد و عامل مهم تحکیم روابط اقتصادی میان دو کشور بود. عقد قرارداد فروش نفت و گاز، معروف به قرارداد امینی- پیچ یا قرارداد کنسرسیوم در سال ۱۳۳۳ ش. به تصویب مجلس رسید. در این قرارداد، طرف اول شرکت ملی نفت ایران و طرف دیگر، هشت شرکت نفتی خارجی به این قرار بود: پنج شرکت آمریکایی (با ۴۰ درصد سهم)، شرکت نفت بریتیش پترولیوم انگلیس (با ۴۰ درصد سهم)، شرکت هلندی رویال داچ (با ۱۴ درصد سهم) و شرکت نفت فرانسه (با ۶ درصد سهم). (ازغندی، همان، ۳۶۲)

^۱. Epim

^۲. supor

کنسرسيوم به عنوان خريدار نفت با شرکت ملی نفت ايران قراردادی بست که شرکت برطبق آن، نفت خامی را که کنسرسيوم استخراج می‌کرد، سرچاه به اعضاء می‌فروخت. اعضاء نیز به نوبت، نفت را در بنادر ايران به قیمت خوب می‌فروختند و از مابه‌التفاوت قیمت اعلان شده و هزینه‌ی استحصال که به عنوان درآمد شرکت تلقی می‌شد، ۵۰ درصد به عنوان مالیات ايران می‌پرداختند و بهره‌ی مالکانه یا حق امتیاز، یا پرداخت مشخص معادل یک هشتم بهای نفت خام بود. (موحد، همان، ۹۰)

شرکت‌های بزرگ نفتی مانع ورود کشور ایتالیا به قرارداد کنسرسيوم ايران شده بودند. در پی رایزنی‌های انریکو ماتئی^۱، مدیر شرکت نفتی انی^۲ ایتالیا با شاه و مقام‌های ایرانی، در نهایت قراردادی در سال ۱۳۳۶ ش/م. ۱۹۵۷ م. با ايران منعقد شد. در چارچوب قرارداد مشارکت، قراردادی میان شرکت آجیب مینراریا که از شرکت‌های فرعی انی به حساب می‌آمد، با ايران به امضاء رسید و برای انجام امور آن، شرکت مختلط ایرانی - ایتالیایی به نام سیرپ تشکیل دادند که در آن دو شریک دارای سهم مساوی بودند. (ساکما، ۴۲-۱۶۱۱۸-۲۴۰) این قرارداد، اصل تنصیف در قراردادهای نفتی را به هم زد، زیرا اساس آن، سود حاصل از استخراج و فروش نفت بود. در واقع ماتئی کوشید با پذیرش چنین شرایطی در قرارداد نفتی با ايران، انحصار شرکت‌های بزرگ بر بازار نفت را بشکند. (یرگین، ۱۳۷۴: ۶۳۲)

هریک از طرفین قرارداد، نصف اعضاء هیئت مدیره را انتخاب می‌کرد و ریاست هیئت مدیره بر عهده‌ی یک ایرانی بود. تمامی هزینه‌های اکتشاف را شرکت آجیب بر عهده گرفت و تنها در صورتی که عملیات منجر به کشف نفت به میزان تجاری می‌شد، هزینه‌های اکتشاف و بهره‌برداری بعدی به میزان مساوی میان دو طرف تقسیم می‌گردید. پس از کشف نفت به میزان تجاری، شرکت سیرپ مؤظف بود ۵۰ درصد منافع دیگر نیز به صورت مساوی بین شرکت ملی نفت ايران و شرکت آجیب تقسیم کند و در نتیجه سهم ايران در این قرارداد به ۷۵ درصد می‌رسید. (ذوقی، همان، ۶۲) دو شرکت مزبور، یعنی شرکت ملی نفت ايران و شرکت آجیب ایتالیا سازمان مشترکی به نام شرکت سیرپ با سرمایه‌ی ۱۰ میلیون ریال با سهام تشکیل دادند. شرکت سیرپ عملیات اکتشاف و تولید نفت خام و متعلقات آن و کلیه‌ی عملیات فروش مواد را انجام می‌داد. (ساکما، ۸۲-۱۶۱۱۸-۲۴۰)

^۱. Enrico Mathei

^۲. Eni

شرکت نفت ایران و ایتالیا در بخش شمالی خلیج فارس در حوزه‌ای به مساحت ۵۵۰۰ کیلومتر مربع و در شرق کوه‌های زاگرس در ۱۱۳۰۰ کیلومتر مربع مساحت و در منطقه‌ی ساحلی خلیج عمان در ۶ هزار کیلومتر مربع مساحت فعالیت می‌کرد. عملیات اکتشاف و حفاری سیرپ به کشف نفت در کوه ریگ و در دودرو واقع در کوه‌های زاگرس انجامید. (وزیری، ۱۳۷۹: ۴۳۴) میدان نفتی بهرگان در ۱۰ کیلومتری ساحل و انتهای شمال شرقی خلیج فارس پس از انجام یک رشته عملیات لرزه‌نگاری دریایی و مطالعات زمین‌شناسی کشف شد. تا اوایل سال ۱۳۴۲. ش/۱۹۶۳. م، جمعاً مقدار ۱۴۶۰۰۰۰ بشکه نفت خام از چاه‌های شماره ۱۰۲ و ۱۰۳ بهرگان استخراج و صادر شد و نوع نفت خام این میدان بسیار مرغوب بود. (سعادت، ۱۳۴۹: ۱۳۵)

قرارداد سیرپ که سهم ایران را عوض صدی پنجاه که با کنسرسیوم قرارداد داشت، آن را ۷۵٪ کرد؛ این قضیه علاوه بر اینکه در خاورمیانه انعکاس بسیاری پیدا کرد، در تمام دنیا و به ویژه در کارتل‌های نفتی که تشکیلات بسیار قوی و منظمی داشتند، بازتاب داشت. (ساکما، ۸۱-۱۶۱۱۸-۲۴۰) قرارداد آجیب مبنایی شد برای قراردادهای دیگر مانند قرارداد پان آمریکن و این کمپانی که با ایران طرف قرارداد بود و ۷۵٪ به ایران سهم می‌دهد و اگر آن شرکت ایتالیایی سیرپ ۲۵ میلیون دلار هم آوانس می‌دهد و تفاوتی بین شرکت سیرپ و شرکت پان آمریکن وجود دارد که شرکت پان آمریکن جزء آن ۵ شرکت بزرگ نفتی دنیاست که در قرارداد که به اسم ایران - پان آمریکن است، موفقیت‌های زیادی به دست آمد و کمپانی‌های آمریکایی یکی از آن ۵ کمپانی بزرگ است و جنبه‌ی استقلال هم دارد و جزو کارتل‌ها نیست، این هم آمد با ما قرارداد بست. (فاتح، همان، ۶۵۰)

در حمایت از قرارداد کنسرسیوم گفته شد: «آن روز اگر قرارداد نفت را در شرایط روز مجلس تصویب نمی‌کرد، دستگاه نفت در ایران برچیده میشد و این قراردادهایی که امروز می‌بندند این قراردادهای نصیب ممالک دیگری میشد که دارای نفت هستند... و در شرایط سخت که هنوز تشکیلات منظمی از مخالفین و مخصوصاً تشکیلات کمونیست بین‌المللی در مملکت وجود داشت، با قدرت و شهادت آمدیم در پشت این تریبون و مطالبی را برای روشن شدن فکر مردم ایران گفتیم. البته کشورهایی که کنسرسیوم را اداره می‌کردند و براساس آمار، بیشترین نقاط نفت‌خیز ایران در اختیار و سلطه‌ی کامل آنها بود، قدرت و نفوذ بیشتری داشتند. کشورهایی مانند ایتالیا نفوذشان در حدی نبوده است که با کنسرسیوم رقابت کند. (ساکما، ۲۴۰-۱۶۱۱۸-۴۳)

نتیجه

پژوهش حاضر با محوریت تعاملات اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی، و با تمرکز عمیق بر نقش نفت در این دوره، به این نتیجه و جمع‌بندی می‌رسد که روابط دو کشور نه یک رابطه خطی و یکنواخت، بلکه یک فرآیند پویا و متأثر از تحولات کلان ژئوپلیتیک بوده است، که در اوج خود به یک رابطه استراتژیک میان ایران و ایتالیا در حوزه نفت و انرژی تبدیل شد.

۱. تکامل ساختار روابط: از تجارت به استراتژی

روابط ایران و ایتالیا از سطح مبادلات فرهنگی و تجاری اولیه (همچون ابریشم در دوره صفویه یا معاملات بازرگانی در عهد قاجار) فراتر رفته و در دوره محمدرضاشاه پهلوی وارد فاز جدیدی شد. تثبیت روابط سیاسی از طریق قرارداد مودت (۱۹۵۰م) زمینه را برای رقابت اقتصادی در حوزه منابع طبیعی فراهم آورد. فرضیه اصلی پژوهش مبنی بر "تأثیر مثبت و تعیین‌کننده نفت بر عمق و ماهیت روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضاشاه پهلوی"، در این دوره کاملاً تأیید می‌گردد. نفت نه تنها حجم مبادلات را افزایش داد، بلکه کیفیت روابط را از سطح صرفاً بازرگانی به سطح مشارکت استراتژیک ارتقا داد.

۲. نفت به مثابه اهرم چانه‌زنی و شکستن انحصار

اوج این تعاملات در بحران ملی شدن صنعت نفت نمایان شد. حمایت عملی ایتالیا از دولت ملی (از طریق شرکت‌هایی چون اپیم و سوپور) در شرایط تحریم بین‌المللی، نشان‌دهنده درک ایتالیا از اهمیت استراتژیک نفت ایران و تمایل به جایگزینی نقش سنتی بریتانیا بود. مهم‌ترین دستاورد این دوره، برهم زدن ساختار قدرت نفتی جهانی بود. قرارداد سیریپ (SIRIP) با شرکت انی (ENI) در سال ۱۳۳۶ش/۱۹۵۷م، نقطه عطفی در سیاست نفتی ایران به شمار می‌رود. این قرارداد با اعمال اصل تنصیف منافع (۵۰/۵۰) و کسب سهم ۷۵ درصدی ایران از کل منافع، عملاً ساختار انحصاری کنسرسیوم را به چالش کشید. این امر اثبات می‌کند که یکی از اهداف کلیدی سیاست خارجی اقتصادی ایران در آن دوره، استفاده از شرکت‌های ملی نوظهور (مانند انی) به عنوان ابزاری برای تعدیل قدرت کارتل‌های بزرگ و افزایش حاکمیت ایران بر منابع خود بود.

۳. پیامدهای فرعی و محدودیت‌ها

هرچند قرارداد سیریپ از لحاظ ساختاری موفقیت‌آمیز بود، اما فرعیات تحقیق نشان می‌دهد که این موفقیت در ابتدا محدود به حوزه‌های اکتشاف و تولید بود و نفوذ ایتالیا در بخش بازاریابی و توزیع جهانی نفت ایران (به دلیل قدرت عظیم کنسرسیوم) نتوانست به اندازه سهم مشارکت در تولید، مؤثر واقع شود. با این حال،

اقدام انی، زمینه را برای انعقاد قراردادهای مشابه با دیگر شرکت‌ها فراهم آورد و به تدریج منجر به تغییر پارادایم در قراردادهای نفتی بین‌المللی گردید.

در مجموع، روابط اقتصادی ایران و ایتالیا در دوره محمدرضا شاه پهلوی، نمونه‌ای کلاسیک از دیپلماسی نفتی است که در آن، یک قدرت متوسط اروپایی مانند ایتالیا، توانست با شناسایی فرصت‌های استراتژیک در بحران‌های سیاسی (برای نمونه؛ ملی شدن نفت)، به یک شریک اقتصادی با سهم قابل توجه در منابع حیاتی ایران تبدیل شود.

پیش از انتشار

منابع و مأخذ

الف) اسناد

- ساکما، ۱۳-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ساکما، ۲۳-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ساکما، ۲۶-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ساکما، ۲۸-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ساکما، ۲۹-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ساکما، ۳۱-۱۵۱۴۴-۲۴۰.
- ساکما، ۴۰-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ساکما، ۴۲-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ساکما، ۴۳-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ساکما، ۸۱-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ساکما، ۸۲-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ساکما، ۹۶-۱۶۱۱۸-۲۴۰.
- ساکما، ۹۷-۱۶۱۱۸-۲۴۰.

ب) کتب

- ازغندی، علیرضا، روابط خارجی ایران ۱۳۵۷-۱۳۲۰، تهران: نشر قومس، ۱۳۹۲.
- ذوقی، ایرج، مسائل سیاسی و اقتصادی نفت ایران، چاپ چهارم، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۴.
- رستمی، پروین، « بررسی ماهیت روابط ایران و ایتالیا بر پایه مذاکرات مجالس شانزدهم تا نوزدهم»، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، سال ۱۹، شماره ۷۴، بهار ۱۳۹۷.
- سعادت، فتح الله، جغرافیای اقتصادی ایران، جلد اول، تهران: بی نا، ۱۳۴۹.
- فیاضی، عمادالدین، بررسی تحلیلی و توصیفی تاریخ روابط اقتصادی ایران و ایتالیا، تهران: انتشارات دانشگاه آزاد، ۱۳۹۱.
- فاتح، مصطفی، پنجاه سال نفت ایران، تهران: شرکت سهامی چهر، ۱۳۳۵.
- موحد، محمدعلی، نفت ما و مسایل حقوقی آن، تهران: خوارزمی، ۱۳۵۷.

- وزیری، شاهرخ، نفت و قدرت در ایران، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران: عطایی، ۱۳۷۹.
- یرگین، دانیل، تاریخ جهانی نفت، ترجمه غلامحسین صالحیار، تهران: اطلاعات، ۱۳۷۴.

پیوست‌ها

سند شماره ۱: خلاصه پنج قرارداد نفتی بین ایران و ایتالیا (ساکما، ۳۱-۱۵۱۴۴-۲۴۰)

پیش از انتشار

اداره
 بتاريخ ۱۳۳
 شماره
 پیوست
 سلمی

وزارت وارانى برائى مصلحت
 وزارت دارائى معينه مصلحت
 ۲۳/۸/۲

۲۵۱۹
 ۱۴

ترجمه و خلاصه جرائد خارجى در موضوع نفت

منچستر تاردين - ۱۷/۹/۵۴ امروز اطلاع حاصل شد كه يكى از دادگاههاى بم ادعاى شركت سابق نفت انگليس را بران را در موضوع حمل نفت ايران با يتاليا بوسيله كمپانى سوپور ر کرده و بشركت سابق نفت اخطار كرده كه بايد مبلغ ۱۱۵۰ ليره انگليسى بابت هزينه محاكمه در دادگاهساز پرداخت نمايد .

تائينشال تايمز - ۲۰/۹/۵۴ شركت نفت رويال داچ مثل ظرفيت تصفيه خانسه خود را در ريشتا كاردون ونزويلا توسعه خواهد داد بدين طريق كه يك ستناه كابلتيك كرايسك كه ظرفيت آن روزلانه ۵۰۰۰ تن باشد در آنجا نصب خواهد كرد .

تائينشال تايمز - ۲۳/۹/۵۴ دوشركت جديد مربوط بكارهاى استخراج وتصفيه نفت ايران در انگلستان به ثبت رسيد يكى شركت نفت ايران با سرمايه يك مليون ليره با سهام يك ليره اى است ووظيفه آن اكتشاف وتوسعه استخراج حمل و نقت وتصفيه مواد نفتى ايران ميباشد ونديشرى شركت خدمات نفت ايران محدود با سرمايه ۵۰۰۰۰۰ ليره با سهام يك ليره اى است ومنظور تشكيل از آن كارهاى مربوط به نفت ايران در خان از ايران از قبيل تعيين نمايندگى واطمين فروش عمليات مربوط بپروش مواد نفت خام وتصفيه شده وبقبره ميباشد .

كلاسكو هرالد - ۲۵/۹/۵۴ - سفارت پاكستان در واشنگتن امروز اعلام داشت كه بشركت نفت استاندارد واكېم اجازه داده شده است كه در يك منطقه بساخت ۲۰۰۰ ميل مربع پاكستان نفت بپردازد دولت پاكستان يك چهارم مخازن را تا ميزان ۱۵ مليون دلار پرداخت خواهد كرد و يك چهارم كليده نفتى را كه پيدا شود در ايت خواهد داشت منطقه مورد اكتشاف دلتاى كنج و در هواند س در مشرب پاكستان ميباشد .

تائينشال تايمز - ۲۹/۹/۵۴ - شركت نفت عراق وشركتهاى وابسته آن اعلام داشت كه محصول نفت خام آنان در ماه اوت وهشت ماهه سال ۵۴ بشرح زير ميباشند .
 اوت ۵۴
 هشت ماهه ۵۴
 ۱۰۲۲۹۱۰ لانگ تن ۶۱۵۸۹۴ لانگ تن ۱۵ لانگ تن
 شركت نفت عراق (از منطقه كركوك)

وزارت دارائی

اداره

تاریخ

شماره

پیوست

۱۳۳۲
۲۰۹
۱۴

عناوین: ۴ - فصلی - ان - هر یک در یک روز - در مجموع ۴

خلاصه مندرجات روزنامه های روزهای ۲۰ و ۲۱ / ۸ / ۳۳ در موضوع نفت

صدای وطن - روزنامه تایمز درباره تصویب قرارداد نفت مینویسد در جریان تصویب قرارداد نفت نکته شایان توجه این بوده که فشار شدیدی برده یاد بازده نغرا و کلاهی مخالف قرارداد وارد نمیشد دولت اجازه داد که مخالفین از اجرای نظریات خود آزادی زیادی داشته باشند.

صبح امروز - صنعت نفت از چند سال باینطرف در رومانی پیشرفت فراوانی کرده است از جمله محصول نفت در سال ۱۹۴۹ - ۱۰۹ (۱۹۵۰ - ۱۲۲) و در ۱۹۵۱ - ۱۵۰ در ۱۹۵۲ - ۱۹۳ در سال ۱۹۵۳ - ۲۱۹ نسبت به سال ۱۹۴۸ بوده است و در ۱۹۵۴ - ۲۳۷ خواهد رسید یعنی چهارده درصد بیش از میزان حداعلای محصول که در ۱۹۳۶ بدست آمد

بست تهران رویترز تصویب قرارداد نفت در مجلس شورای ملی ایران بورس سهام نفت را تکان داد و یکمرتبه قیمت سهام شرکت نفت انگلیس و ایران هر سهم هیجده لیره و یک ششم لیره شد تازه روز دیکرا اولین کشتی کنسرسیوم برای حمل نفت وارد آبادان خواهد شد. مقدمات مراسم بارگیری اولین کشتی کنسرسیوم فراهم میشود مدبرعامل کنسرسیوم و دکتر فلاح امروز با آبادان مراجعت کردند.

کیهان - تایمز لندن مینویسد تصویب قرارداد نفت بخودی خود کافی نیست باید از عواید آن بنفع مردم ایران طوری استفاده شود که از ظهور مجدد تضدیت با خارجی در ایران جلوگیری کند تهر و کاردانی پادشاه ایران در حل مسئله نفت ایران را از یک خطر حتمی نجات داد

فایننشال تایمز مینویسد با صدور نفت ایران بخارج بازار جهانی نفت وضع بهتری پیدا میکند و فروش نفت ایران در بازارهای دنیا با حداقل اصطکاک مقدر خواهد بود.

امروز نمایندگان کمیانیهای اید میتسو ژاپنی و سوپر ایتالیائی و چند کمپانی دیگر با مقامات شرکت ملی نفت مذاکره کردند کمپانی اید میتسو کوشش میکند که کلبه سهم آزاد نفت ایران را خریداری کند.

روزنامه لوموند مینویسد پس از تصویب قرارداد نفت دولت ایران دست بشدت عمل

××

ن - ۵۰۱

اداره

تاریخ ۸ / ۱ / ۱۳۳۳

شماره

پیوست

وزارت دارائی

۱۴۷

مجلس شورای ملی - تهران - ۱۳۳۳ - وزارت دارائی - تقسیم سیم

خلاصه مندرجات روزنامه های روزهای ۲۰ / ۸ / ۳۳ در موضوع نفت

- صدای وطن - روزنامه تایمز درباره تصویب قرارداد نفت مینویسد در جریان تصویب قرارداد نفت نکته شایان توجه این بوده که فشار شدیدی برده یاد واژده نفر از وکلای مخالف قرارداد وارد نمیشد دولت اجازه داد که مخالفین از اجرای نظریات خود آزادی زیادی داشته باشند .
- صبح امروز - صنعت نفت از چند سال باینطرف در رومانی پیشرفت فراوانی کرده است از جمله محصول نفت در سال ۱۹۴۹-۱۹۰۹ (۱۹۵۰-۱۹۲۲) و در ۱۹۵۱-۱۹۰۰ در ۱۹۵۲-۱۹۳۲ در سال ۱۹۵۳-۲۱۹ نسبت بسال ۱۹۴۸ بوده است و در ۱۹۵۴ بسه ۲۳۲ خواهد رسید یعنی چهارده درصد پیش از میزان حداعلای محصول که در ۱۹۳۱ بدست آمد
- پست تهران رویتر - تصویب قرارداد نفت در مجلس شورای ملی ایران بورس سهام نفت راتگان داد و یکمرتبه قیمت سهام شرکت نفت انگلیس و ایران هر سهم هجده لیره و یک ششم لیره شد تازه روز یکراولین کشتی کسرسیم برای حمل نفت وارد آبادان خواهد شد . مقدمات مراسم بارگیری اولین کشتی کسرسیم فراهم میشود مدبرعامل کسرسیم و دکتر فلاح امروز با آبادان مراجعت کردند .
- کبهان - تایمز لندن مینویسد تصویب قرارداد نفت بخودی خود کافی نیست باید از عواید آن بفتح مردم ایران طوری استفاده شود که از ظهر رمجد دزدیت با خارجی در ایران جلوگیری کند تدبیر و کاردانی پادشاه ایران در حل مسئله نفت ایران را از یک خطر حتمی نجات داد
- فائینشال تایمز مینویسد با صدور نفت ایران بخارج بازار جهانی نفت وضع بهتری پیدا میکند و فروش نفت ایران در بازارهای دنیا با حداقل اصطکاک مقدور خواهد بود .
- امروز نمایندگان کمپانیهای اید میتسو ژاپنی و سوپور ایتالیائی و چند کمپانی دیگر با مقامات شرکت ملی نفت مذاکره کردند کمپانی اید میتسو کوشش میکند که کلیه سهم آزاد نفت ایران را خریداری کند .
- روزنامه لوموند مینویسد پس از تصویب قرارداد نفت دولت ایران دست بشدت عمل

××

۷۵۵

ن ۵۵۱

اداره

تاریخ ۱۰ / ۱۰ / ۱۳۳۳

شماره

پیوست

وزارت دارائی

عنا ۲ - ۳ - ۴ - ۵ - ۶ - ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - ۱۱ - ۱۲ - ۱۳ - ۱۴ - ۱۵ - ۱۶ - ۱۷ - ۱۸ - ۱۹ - ۲۰ - ۲۱ - ۲۲ - ۲۳ - ۲۴ - ۲۵ - ۲۶ - ۲۷ - ۲۸ - ۲۹ - ۳۰ - ۳۱ - ۳۲ - ۳۳ - ۳۴ - ۳۵ - ۳۶ - ۳۷ - ۳۸ - ۳۹ - ۴۰ - ۴۱ - ۴۲ - ۴۳ - ۴۴ - ۴۵ - ۴۶ - ۴۷ - ۴۸ - ۴۹ - ۵۰ - ۵۱ - ۵۲ - ۵۳ - ۵۴ - ۵۵ - ۵۶ - ۵۷ - ۵۸ - ۵۹ - ۶۰ - ۶۱ - ۶۲ - ۶۳ - ۶۴ - ۶۵ - ۶۶ - ۶۷ - ۶۸ - ۶۹ - ۷۰ - ۷۱ - ۷۲ - ۷۳ - ۷۴ - ۷۵ - ۷۶ - ۷۷ - ۷۸ - ۷۹ - ۸۰ - ۸۱ - ۸۲ - ۸۳ - ۸۴ - ۸۵ - ۸۶ - ۸۷ - ۸۸ - ۸۹ - ۹۰ - ۹۱ - ۹۲ - ۹۳ - ۹۴ - ۹۵ - ۹۶ - ۹۷ - ۹۸ - ۹۹ - ۱۰۰

خلاصه مندرجات روزنامه های روزهای ۱۲/۱۳ و ۱۴/۱۰/۳۳

موضوع نفت

- پارس تیراز - از اصطلاحات نوشته اند همواره نفت را در بازار سیاه بقیمت خیلی گرانتر از قیمت تعیین شده میفروشند و بایستی از این عمل جدا جلوگیری بعمل آید
- فرمان - گزارشی که از آبادان رسیده حاکیست که اولین کشتی حامل وسایل بدکی تاسیسات + نفت جنوب وارد آبهای ایران شده است
- گزارشی که آقای نوری اسفندپاری سفیر کبیر ایران در توکیو بوزارت امور خارجه ارسال داشته حاکی است که صاحب يك کمپانی کشتی سازی بزرگ ژاپنی برای خرید سهم آزاد نفت ایران با وی وارد مذاکره شده است که کمپانی مزبور حاضر است در ازاء پهای نفت خریداری از ایران کشتیهای کوچک نفتکش برای ایران بسازد
- داد - مجله نیویورک تایمز مینویسد در سال ۱۹۵۵ محصول نفت تصفیه شده ایسران بطور روزانه بالغ بر ۲۲۵ هزار بشکه خواهد بود
- پست تهران - دیروز در وزارت خارجه مصر قرار دادی بین نمایندگان دولتیین مصر و انگلستان منعقد شد که بموجب آن دولت انگلستان لوله های نفت سوئز - قاهره را بدولت + مصر واگذار نموده است
- شرکتهای ایتالیائی و ژاپنی تقاضای ۵۰ درصد تخفیف دادند لیکن دولت ایران در شرایط فعلی حاضر بدادن این تخفیف درنفت نیست
- کنسرسیوم ۲۰ ملیون دلار بعنوان پیش قسط بدولت پرداخت کرده است در سال ۱۹۵۵
- کنسرسیوم بایستی ۱۷ ملیون ونیم مترمکعب نفت استخراج و ۷ ملیون ونیم مترمکعب تصفیه نماید بطوریکه پیش بینی میکنند مصرف محصولات نفتی در امریکا و کشورهای دیگر جهان آزاد در سال ۱۹۵۵ پیش از سیزده سال گذشته خواهد بود مصرف محصولات نفت در امریکا در سال ۱۹۵۵ نسبت به سال ۱۹۵۴ - ۵ درصد و در کشورهای دیگر جهان آزاد ۷ درصد افزایش خواهند داشت
- از قاهره خبر میرسد که دولت مصر تصمیم گرفته يك پالایشگاهی برای تصفیه نفت که از

ن - ۵۰۱

وزارت دارائی

اداره

تاریخ ۱۳۳۳

شماره

پیوست

- ۲ -

کشورهای عربی وارد مصر می شود تا سیس نماید *

+ اطلاعات - خبرنگار اداره در جبهه خبریید ۵۵ بر اثر خرابی جاده یکماه است
نفت و روشن سوخت بجهت نرسیده و اکنون نفت کیلوش یکتومان به فروش میرسد *

اطلاعات و آمار کل نفت -

+

ن - ۵۰۱

وزارت دارایی

اداره

بتاریخ ۱۳۳۰/۹/۱۰

شماره

پیوست

عیناً جهت اطلاع جناب آقای امیر دربار وزارت دارایی

خلاصه مندرجات روزنامه های روزهای ۱۰ و ۹ و ۱۱ / ۱ / ۳۳ موضوع نفت

صبح امروز - آمریکا میترسد نفت عربستان سعودی مثل نفت ایران برای او

ایجاد زحمت کند از همین جهت بجنگ اونا میسر رفته است .

روزنامه نیویورک هرالد تریبون میترسد محصول نفت آذربایجان شوروی ناقص

یافته است ولی معجزاً دولت شوروی از نظر نفت با دولت فلسطین رقابت میکند .

یک دستگاه تصفیه نفت که کمپانی استاندارد واکیم آمریکا برای ساختن آن مبلغ

۲۲ میلیون دلار خرج نموده و فادراست یک سوم احتیاجات هندوستان را تامین نماید در هفته

گذشته در پیشی افتتاح شد .

داد که شرکت نفت انگلیس و ایران ممکن است در آینده مرکز عملیات خود را به

سودان منتقل نماید .

فردوسی - گفته میشود متنفذین و ملاکین مازندران برای جلب توجه دولت

با استخراج نفت شمال اقداماتی بعمل آورده اند نامه هایی هم در این چند روزه به مرکز ارسال

شده و مدعی شده اند که در حوالی نوروکجور و اراضی بین ساری و پابل اهالی هنگامی که چاه

آب حفر میکنند بمعدن نفت برخورد کرده اند .

سیاست ما - کشور ایتالیا که سالها مجبور بوده است قسمت اعظم دغال و نفت

مصری خود را با قیمت های گزاف از خان وارد کشور نماید امروزه آتیه پس در خشافقیری را بوسیله

تشکیلات بهره برداری از مناطق نفت خیز دشت های (پو) برای خویش پیش بینی مینماید .

کپهان - روزنامه تایمز مینویسد مهمترین موضوعی که اینک در خاروریهانه جلب

توجه کرده نحوه مصرف عواید نفت است نماینده کمپانی گلف در کنسرسیوم کت من شنیده ام -

تهران برق اسفناکی دارد و خویش اولین قدم اصلاح شط اصلاح وضع برق ریا بخت باشند

تایمز اضافه میکند عراق و کشورهای دیگر خاروریهانه باید برای توزیع عادلانه ثروت تصمیمات جدی

انخاذ کنند .

اطلاعات - خبرنگار ما در اهواز اطلاع میدهند تعداد بیست عدد دلوله شرکت

ن - ۵۰۱

وزارت دارائی

عنا'یه ص ۳۰ ص ۳۱ - ان سبب سون ستم وزارت دارائی

خلاصه مندرجات روزنامه های روزهای ۱۸/۸/۳۳ در موضوع نفت

روشنفکر - آقای حسین مکی نماینده سابق مجلس شورای ملی بخرینگار ما اظهار داشت قرارداد جدید گدشته از اینکه مخالف قانون ملی شدن صنعت نفت است بانعام قوانینی که تاکنون راجع ب لغت بتصویب مجلس ~~گزارش~~ رسیده مغایرت دارد .

داد - مجله مطالعات مربوط بنفت چاپ لندن مینویسد اگر ۳۲۰۰ کیلومتر فاصله ایران با اروپا نسبت به ونزویلا بوسیله اجنرات یک لوله نفت از ایران تا مدیترانه از بین برود نفت ایران بازار اروپا راتصرف خواهد کرد .

صبح امروز - یک مائین جدیدی برای تصفیه نوع عالی بنزین از نفت خام بارزش چهارمیلیون لیره در پالایشگاه فاولی در مجاورت بندر (سوت همتن) نصب گردیده .

دنیام - مجله ساتردی اوپنینگ پست مینویسد در آمریکا همه متفق القولند که شرکت سابق نفت مثل اینست که تازه از مادرتولد شده است .

یکسال قبل از ملی شدن نفت که از ایران دیدن کردیم رفتار شرکت سابق بحدی زننده بود که گوئی امپراطوری هند وستان هینو زنده است .

پست تهران - قراردادی برای فروش ۹ میلیون تن نفت بشرکتهای ژاپن وایتالیامنعقد شده است جراید و رادیوی انگلستان امروز از ایام مناقشه نفت استقیسال میکنند و خوشحالند از اینکه از کشتیهائیکه اکنون درآبادان بارگیری میکنند دوتای آنها از نفتکشهای انگلیسی میباشد .

امروز اقسای مهندس بر خرید و خبر فروش تمام سهم آزاد ایران از نفت را تکذیب کرد .

واشننگتن خبرگزاری فرانسه - هفتاد کشتی نفتکش در خلیج فارس منتظر حمل نفت ایران میباشد .

کیهان - یک قرارداد اد طویل المده برای فروش نفت بین شرکت ملی و شرکت سوپور منعقد شده است نصف سهم آزاد ایران با ایتالیا و نصف دیگر بژاپن فروخته میشود .

لندن رویتر - وزارت خارجه آمریکا طی اعلامیه اعلام داشت امید واری کامل میرود که ایران

%%

وزارت دارائی

(۲)

اداره.....

بتاریخ ۱۳۳.....

شماره.....

پیوست.....

برای استفاده کامل از منابع طبیعی خویش موفقیت بهتری بدست آورد و در حفظ صلح و امنیت
در خاورمیانه نقش روزافزونی ایفا کند حل مسئله نفت از خطر رخنه کمونیزم در منطقه ایکه اهمیت
سوق الجیشی حیاتی دارد میگذارد.

دولت یونان برای عقد قرارداد تجاری و خرید نفت هیئتی بایران میفرستد.

اطلاعات - سهم ایران از منابع نفت جنوب در سال اول دو میلیون تن سال دوم سه میلیون تن
و سال سوم چهار میلیون تن خواهد بود که بکمپانیهای ژاپنی و ایتالیائی فروخته شده است
ده نفتکش ایتالیائی بظرفیت ۱۴۶ هزار تن بآبادان وارد میشوند در مقابل نفت کالاهای
صنعتی و کشاورزی و وسائل نقلیه بایران تحویل داده میشوند.

اطلاعات و آمار کل نفت